

Den glømte krigstiden i Finnmark

OLAUG
AALMO
BERTELSEN

En forskningsrapport og noen skjeve programmer i NRK har vakt minner fra krigstiden til live hos Olaug Aalmo Bertelsen i Kirkenes. Der opplevde hun den tiden på kroppen – den tyske polarméen som oversvømmet landsdelen, russernes dramatiske innmarsj, de utbrente hjemmene... Olaug Aalmo Bertelsen er 89 år, cand. oec., og arbeidet i Aftenpostens «Bank og børs» til 1937, da hun flyttet til Finnmark. I fjor utga hun boken «Kjære søster» med sine krigsminner.

En undersøkelse om norske kvinners forhold til tyske soldater under krigen er nylig offentliggjort. For første gang, heter det, får man her en full oversikt over tyskerbarna, og hvori Norge de er født.

Det er over femti år siden krigen sluttet, og fremdeles skal ikke disse «barn» få fred. Det må understrekes her at barn født av ugifte norske mødre er norske statsborgere, både ifølge loven av 8. august 1954 og ifølge loven av 8. desember 1950. Å kalle dem tyskerbarn er derfor direkte løgn. De er nordmenn med alle borgerlige rettigheter.

Undersøkelsen «Norge under okkupasjonen» er gjennomført med studierektor Jan Eidi som hovedansvarlig, hjulpet av historiprofessor Tore Pryser og forsker Guri Hjeltnes.

» Her i Kirkenes og Sør-Varanger var det tyskere overalt. Til stadighet bombeangrep. Væskene sto alltid ferdigpakket »

Det ble stillet spørsmål om folk syntes at de kvinner som fikk barn med tyskerne, fikk streng nok straff. Alle som ikke har et helt innskrunpet hjerte, forstår i dag at de ikke skulle hatt straff i det hele tatt.

De unge pikene var krigens uskyldige ofre, og barna ble i enda høyere grad uskyldige ofre. Det har vært smertefullt og vanskelig for de involverte. At sårene nok engang skal rives opp, er uforståelig.

Jeg håper inderlig at undersøkelsen ikke skjedde med statsstøtte.

Den fastslår at Norge har langt flere «tyskerbarn» enn Danmark, til tross

for at Danmark har et høyere folketall. Urimeligheten i utsagnet er så grov at man må spørre: Hvor mange tyske soldater var det i Danmark i forhold til folketallet? Var Danmark i det hele tatt i krig med Tyskland?

I Norge var forholdene forskjellige fra sted til sted. Halldis Mørén Vesaas skriver at oppe i hennes daler var det ikke engang nødvendig å blende. Ellers i landet var blendingen meget strengt gjennomført. Det nevnes at det var 360 000 tyske soldater i Norge. De var ikke jevnt fordelt, men konsentrert i store forlegninger.

Her i Kirkenes og Sør-Varanger var det tyskere overalt. Det var til stadighet bombeangrep. I alle hus sto væskene ferdigpakket til enhver tid, slik at det bare var å gripe vesken når flyalarmen gikk og man måtte springe i bomberommet. Dette pågikk år etter år. Polarméen, som besto av Hitlers elitetropper, var på 150 000 mann. De var stasjonert i vårt nordligste fylke, og ble stående der fordi tyskerne ikke hadde noen fremgang på nordfronten.

» Mer enn én gang måtte jeg springe i veigrøften mens lysbomber gjorde natten lys som dagen »

Det sier seg selv at med en så stor fremmed makt ble det norske innslaget ganske avbleket. Tyskerne rekvirerte ikke bare offentlige bygninger, men beslagla også private boliger. Var det to stuer i et hus, skulle tyskerne ha den ene.

I lange tider trampet for eksempel fire soldater hver morgen inn på mitt kjøkken for å hente vann til ortskommandanten. Han var uten vann, selv om han hadde beslaglagt stedets vakreste bolig. Dette var vår hverdag. Vi levde tett innpå hverandre.

På grunn av dette er vi gang på gang beskyldt for infiltrering, unnfallenhet og tyskervennlighet, kort sagt for unasjonalt holdning. Men vi ble ikke gladere i tyskerne fordi de trakk inn i våre hjem. Vi holdt ut, først og fremst fordi det ikke var stort annet å gjøre, men også fordi vi hadde et hjem og et land å forsvare.

Vi var forsiktede med å gå ut om kveldene. Det hendte at det kom flyangrep etter det var blitt mørkt, og mer enn én gang måtte jeg springe i veigrøften mens lysbomber gjorde natten lys som dagen. Vi måtte også kjenne dagens passord hvis vi var ute i mørket. Når vekten ropte «Passwort», måtte vi kunne svare. Hvis vi ikke hadde riktig svar, ble vi enten arrestert eller tatt inn til forhør.

Det var vanskelig med mat gjennom alle krigsårene i Øst-Finnmark. De rasjonerte varer kunne komme med hurtigrute-erstatning til Honnings-

DEN TRAGISKE UTSLETTELSEN AV FINNMARK: Folkedemonstrasjonen i nord mot nazisme og okkupasjonsmakt har aldri vært husket og kan derfor heller ikke glemmes, skriver Olaug Aalmo Bertelsen.

våg, men å få varene derfra og østover var avhengig av «pirater» som tok på seg det farlige verv å føre lasten over Østhavet. Det hendte at varene ble liggende så lenge at de ble ødelagt, og østfylket ble uten de dyrebare saker.

Det kommer ofte negative uttalelser om vår landsdel. Det blir sagt at vi får for store overføringer, vi får skattelettelser og andre fordeler. Til dette kan det være meget å svare, men når vi blir mistenkeliggjort for vår holdning under krigen, må vi slå tilbake.

Det tyder ikke på tyskvennlighet at befolkningen gjemte seg bort under hele evakueringen. Da tyskerne og quislingene hadde herjet over hele Finnmark, finkjempet hver bygd, jaget folk fra hus og hjem og ødelagt hvert menneskelig byggverk, var det fremdeles tyve tusen finnmarkinger igjen i fylket. Det vil si at en tredjedel av befolkningen trosset den tyske evakuering.

Just von der Lippe skriver i sin bok «Finnmark fritt» at «det var en folkedemonstrasjon mot nazismen og okkupasjonsmakten som aldri skal glemmes våre landsmenn i nord».

Det er vakre ord, men finnmarkingenes demonstrasjon har aldri vært husket og kan derfor heller ikke glemmes. Den tragiske utslettelse av Finnmark gikk aldri opp for det norske folk.

Vi som var her hele tiden, vet at vi gjorde en innsats. Vi var her under krigen og vi ble under tyskerens tilbakekreking. Vi hadde anledning til å evakueres. Vi ble truet både av Jonas Lie og tyske myndigheter, men vi flyktet ikke. De som ikke fikk geværmunningen i nakken, ble stående. Vi sto på vår post, som soldater sto vi på Norges jord og forsvarte landet med vårt nærvær.

Omkring fire tusen mennesker var

igjen i Sør-Varanger. Vi sto foran en polarvinter, praktisk talt all bebyggelse var ubombet eller brent, men sammen med vennligsinne russere overlevte vi den første hårde vinteren, og var lykkelige fordi vi hadde fått friheten tilbake, fordi vi igjen kunne synge «Ja, vi elsker» og nevne vår elskede kong Haakons navn.

Men det som uroet, var begivenhetene lenger vest. Der ble folk jaget fra sine hjem, og landet lagt øde. Folk fikk bare ta med seg det de klarte å bære. Stort eller smått, folk mistet det de eide.

» Han snudde seg, tok sin kone i hånden og gikk ut av huset mens bensinflaskene som hang på hushjørnene ble knust og bensinen antent »

Allikevel vil jeg ta med et bilde: Et eldre ektepar, arbeidsomme og ærerkjære, hadde under hele krigen strevet for å holde standarden, han med sin forretning og hun med hus og hjem. De sto nå med hver sin bylt i hånden. Han kastet et siste blikk på sitt hjem, ikke mindre enn fire stuer på rad kunne han se, innerst hans stolthet og glede: bokrommet med reoler fra gulv til tak. Dette var hans livsverk og hennes henders gjerning.

Han fikk et kraftig spark bak av en tysk soldat og en ordre: «Los, los!» Han snudde seg, tok sin kone i hånden og gikk ut av huset mens bensinflaskene som hang på hushjørnene ble knust og bensinen antent. De orket ikke se seg tilbake. Nok et av Finnmarks vakre hjem gikk opp i flammer.

NRK og særlig fjernsynet er den store nyhets- og kunnskapsformidler her i landet. Men hvor håpløst uoppdatert institusjonen er med hensyn til russernes erobring av Kirkenes! Vi får gang på gang se på skjermen noen fredelige russere komme spaserende mens folk strømmer ut av tunnelen. Tror virkelig NRK at det gikk så rolig for seg?

Tyskerne hadde i den lange stillingskrig befestet seg grundig med et veldig system av forsvarsverker og «Festung Kirkenes» ved Ishavet – bastionen med sine voldsomme anlegg av kanoner og en forsyningsbase som skulle dekke minst ni måneders krigsbehov for polarméen i tilfelle den skulle bli avskåret ved en landstigning lenger syd i landet.

Den oppgave russerne sto overfor, var enorm. Terrenget de skulle igjennom, var store myrer og til dels meget vanskelige fjellområder. Men de hadde bestemt seg. Ledelsens nøyaktige planlegging sammen med soldatenes innbitte vilje til å nå frem til Ishavet, sikret russerne seieren, men ikke uten kamp.

» Spør folk som satt under jorden mens Stalin-orgelet sendte sine salver med lungtrekkende skyts over mot Kirkenes »

Det ble kjempet om hver kvadratmeter. Alle ressurser var satt inn. Felittoget ble gjennomført i en felles og uavbrutt operasjon av landtropper, flyvåpen og marine. Tyskerne var overbevist om at russerne ikke kunne komme så fort frem fordi terrenget var tungt minelagt. Men russerne gikk med sine minesøkere, kastet minene til side, og stormet frem.

Spør folk som satt under jorden mens Stalin-orgelet sendte sine salver med lungtrekkende skyts over mot Kirkenes, eller spør dem som i dagvis sprang fra bombehell til bombehell for å søke beskyttelse, spør om de kjenner seg igjen i NRKs versjon av russernes erobring av Kirkenes.

Under frigjøringsjubileet i fjor vår hadde NRK lagt opp til flere intervjuer med folk som hadde opplevet frigjøringen. De hadde fått med mange kategorier av vinnere og tapere, men jeg fikk ikke øye på en eneste tvangs-evakuert finnmarkinger. Det hadde vært interessant å høre hvordan de opplevet å komme sydovert i den elendige tilstand de var i.

De var blitt jaget hjemmefra, transportert i overfylte båter som til slutt ble flytende kloakker. De var blitt frattatt det de eide og avsluset ikke bare én gang, men flere ganger under de mest ydmykende omstendigheter.

Men NRK er ikke interessert.

Ap 11/3-96

110532